

**Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola**

**A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG SZEREPE
A TERÜLETFEJLESZTÉSBEN**

Doktori értekezés tézisei

Czene Zsolt

Témavezető:

Horváth Gyula
egyetemi tanár, az MTA doktora

Pécs, 2003

OT
332
C 94

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, JELENTŐSÉGE ÉS CÉLKITŰZÉSEI

Értekezésemben a kulturális örökség és a területi fejlődés, területfejlesztés viszonyában 2000 óta folytatott kutatásomat foglaltam össze. *Témaválasztásomat* az indokolta, hogy gyakorlati munkámban folyamatosan szembesültem a mindenkori területfejlesztés egyoldalú gazdasági, gazdaságfejlesztési szemléletével, pontosabban azzal, hogy a fejlődés gazdaságon túlmutató tényezőivel csak felületesen, vagy egyáltalán nem, vagy csak a gazdaságnak alárendelve számol. A regionális tudomány szintén alapvetően ezt a felfogást követi. Mintha a térségi problémák csak gazdasági természetűek volnának, s csak gazdasági eszközökkel lennének megoldhatók, ami mellett minden másodlagos, különösen az, ami objektíven nem ragadható meg.

A kulturális örökség a kultúrával együtt *fontossági megítélése* alapján ennek megfelelően mintha hátrányban lenne a fejlődési tényezők között. Annak ellenére, hogy a tudományos és a szakmai közleményekben fontosságát hangsúlyozzák. Az örökséghez hagyományosan kötődő szakágakon (műemlékvédelem, tájvédelem, közművelődés, kultúra) túl az Európai Területfejlesztési Perspektíva című dokumentum révén az európai regionális politika homlokterébe is került. Különböző aspektusokban állandóan előkerül mind a különböző tudományokban (földrajz-, közgazdaságtudomány, kulturális, regionális gazdaságtan, szociológia, kultúra-, hagyomány-, érték kutatás), mind a különböző szakágakban (terület-, vidék-, településfejlesztés, területrendezés, kulturális „ipar”, műemlékvédelem, régészet, táj- és természetvédelem). Egyfelől kiterjedt „örökség diskurzus” folyik a világban, az UNESCO állandó napirendjén van a téma, az Európa Tanács szintén foglalkozik vele, sok helyen az örökséget is veszélyeztető „örökségipar” bontakozott ki; másfelől azonban a kulturális örökség fontosságát még mindig magyarázni kell. A viszonylag korai intézményesülés, s a kultúrával, társadalom-kutatásokkal való kapcsolat ellenére a téma még közel sincs feldolgozva, szemléleti, fogalmi, tartalmi kerete elmosódó. A témának vannak kezdeményei, de számos feltáratlan aspektusa van, összefoglaló szintézise még nem született meg, talán nem is lehetséges. A területi kutatásokban alig bukkan fel, pedig komplex és szakágakat integráló jellege, kulturális tartalma miatt fontos lenne, hogy a regionális tudomány foglalkozzon vele. A kulturális örökség alkalmas arra, hogy a tudomány új fejlődési irányába illeszkedő interdiszciplináris kutatás témája legyen, mint ilyen integrálja a környezet – társadalom – gazdaság hármasszem-pontrendszerét, kapcsolódjon a nemzetközi tudomány kurrens témáihoz, nemzetközi kutatási programokba illeszkedjen, összekapcsolja az elméleti kutatásokat és a gyakorlati alkalmazásokat, a regionális tudomány nemzetközileg is új szempontja, akár új paradigmája legyen. Kutatásommal ezt szeretném előmozdítani.

A kutatás célkitűzései:

- *A kulturális örökség fogalmának, tartalmának elhelyezése a regionális tudományban, szintézise a tudományos és szakmai megközelítések alapján, területfejlesztési szempontú értelmezése és definiálása.*
- *A kulturális örökség területi fejlődésben betöltött szerepének feltárása: térségi jelenlétének, egy térség társadalmi – gazdasági helyzetére, fejlődésére gyakorolt hatásainak, területfejlesztési viszonyrendszerének vizsgálata, kitekintéssel a regionalizmus – regionalitás jelenségéhez való viszonyulására.*
- *A kulturális örökség területfejlesztésben, területi tervezésben, regionális politikában történő hasznosítási lehetőségeinek és környezetének vizsgálata: szakpolitikai, tervezési és végrehajtási szinten hogyan épül be, beépíthető-e a térségfejlesztés gyakorlatába, a területi tervezésben hogyan érvényesül, a fejlesztési stratégiák módszertani továbbfejlesztésében hasznosítható-e.*

A kutatás hipotézise

Kutatásom kiinduló hipotézise a következő volt: *„azok a térségek, amelyek kulturális öröksége élő és gazdag, sikeresebbek a társadalmi – gazdasági fejlődésben, mint azok, amelyek öröksége bármilyen szinten sérült”*. Leszűkítve, illetve másképp fogalmazva: *„a kulturális örökség és egy térség társadalmi – gazdasági fejlődése között kölcsönös kapcsolat és egymásra hatás van”*.

A hipotézis egy egyszerű összefüggést fogalmaz meg, mégis messzire vezet. Értelmezési és értékelési kérdéseket vet fel ugyanis: mi a térségi siker, van-e vagy milyen az összefüggés a siker és egy térség múltja, identitása, értékrendszere között; mi lehet a viszonyítási alap, s különböző viszonyítási alapokon milyen eredményekhez jutunk; milyen összefüggés van területiség – regionalizmus – társadalom és kultúra között; a területi fejlettség – elmaradás mit tükröz ebből; egyáltalán: mi a kulturális örökség? Ezek a kérdések nagyrészt túlmutatnak e kutatáson. Arra is rávilágítanak, hogy egzaktnak, a tudomány hagyományos eszköztárával a hipotézis nem igazolható. Nagyon nagy probléma ugyanis a mérhetőség: a kulturális örökség kvantitatív módszerekkel nehezen, legfeljebb részlegesen mérhető. Ez amiatt is probléma, mert a területiség, a regionális fejlődés/változás eleve komplex jelenség, amely statisztikailag – matematikai modellekkel nem ragadható meg egészében; illetve ahhoz fogalmi – szemléleti alapkutatást kíván. Mivel a téma ilyen alapozása a regionális tudományban még nem történt meg, ezért a kutatást előkészítő, alapozó, feltáró jelleggel végeztem. Vállalt céloom az is, hogy kutatásom az elméleti, szintetizáló kutatási oldalt erősítse. Értekezésem ezért egyben állásfoglalás is egy átfogóbb szemléletű, a regionalizmus jelenségét komplexebben értelmező regionális tudomány mellett.

II. A KUTATÁS MÓDSZERE

Szemléleti alapok

- A *regionális tudományt* önálló diszciplínaként kezelem az uralkodó gazdaságtani megközelítésen túl olyan komplex tudományként, amely a regionalitást komplexen értelmezi és a maga teljességében vizsgálja.
- A *regionalizmust* nem a regionalizáció – a mai politikai tartalommal bíró regionális politikai, térszerveződési folyamat elsősorban a szubnacionális szinten – fogalmában értelmezem, hanem általános, komplex jelenséggé.
- A *kulturális örökséget* a jelenlegi tudományos és szakmai megközelítések többségéhez képest átfogóbban, legszélesebb jelentési tartományában értelmezem, térségi összefüggésrendszerben is vizsgálható komplex jelenségegyüttesként.
- A kutatást *szintetizáló jelleggel*, a jelenlegi fogalmak, definíciók, kutatási irányzatok és megközelítések elemző összefoglalásával végzem, saját kutatási eredményeimet ezekhez építem hozzá. A kutatást elsősorban elméleti megközelítésre építem, amelyet igyekszem gyakorlati utalásokkal és példákkal alátámasztani.
- A vizsgált jelenségeket a tartalomban, térben és időben a lehető legtágabb összefüggésrendszerben helyezem el, arra törekedve, hogy ne részproblémákat vizsgáljak, hanem az *általános érvényű összefüggéseket* tárjam fel.
- Kutatásom középpontjában mindig a komplexitást hordozó térség, illetve közösség áll, amit nem erőforrásként, potenciálként, hanem lényeges minőségi tartalmakat hordozó attribútumként kezelek. Ezzel az *értékközpontú tudomány és fejlesztési gyakorlat* mellett foglalkozom állást.
- Kutatásomban a gazdaság- és tértudományokon túl számos tudományág megállapítására támaszkodom, s bevontam az elemzésbe azokat a szakágakat is, amelyeknek szerepük lehet az örökség kezelésében. Ilyen értelemben kutatásom interdiszciplináris.

Alkalmazott módszerek

- *Szakirodalmi feldolgozás*: A témára vonatkozó hazai és nemzetközi (angol nyelvű) szakirodalom feldolgozása. Lehetővé teszi a kutatás elhelyezését a regionális tudomány és a kapcsolódó tudományágak viszonyában, egyben kijelöli a további kutatások lehetséges irányait és kapcsolódási pontjait.
- *Szakmai munkák feldolgozása*: A hazai és külföldi területfejlesztési, vidékfejlesztési, egyéb tematikusan kapcsolódó szakmai dokumentumok feldolgozása a kulturális örökség szempontjából. A hazai munkákat országos, regionális, megyei és kistérségi léptékben elemzem; elsődleges vizsgálati tengelyem a Magyarország – Alföld – Dél-Alföld – Csongrád megye – szentesi kistérség. A külföldi források döntően az Európai Unió dokumentumai.

- *Térképi feldolgozás:* Saját szerkesztésű (szakirodalomból származó vagy önálló) térképek a térbeli összefüggések szemléltetésére.
- *Logikai ábrák:* Saját szerkesztésű és számos szakirodalmi forrásból származó ábra a feltárt összefüggések szemléltetésére.
- *Kérdőíves feldolgozás:* A Csongrád Megyei Befektetői Adattár összeállítása során kidolgozott és Csongrád megye 60 települési önkormányzatának kiküldött adatlapok alapján gyakorlati szempontból elemzem, hogy az önkormányzatok hogyan viszonyulnak a település kulturális örökségéhez, azt mennyiben tartják idegenforgalmi vagy másféle vonzerőnek.
- *Alkalmazott szakértői módszerek elemzése:* A kulturális örökség térségi hatásainak feldolgozására, elemzésére alkalmas saját szakértői módszerek bemutatása abból a szempontból, hogy alkalmasak-e a területi stratégiákban való szerepeltetésre. Ezek: kulturális örökség vizsgálata, kulturális örökség hatásvizsgálata, múltbeli sikeresség vizsgálata, stratégiai helyzetelemzés.
- *Esettanulmány, gyakorlati példák bemutatása:* A kutatást gyakorlati példákkal támasztom alá, s elméleti felvetéseim követésére, a hasznosítási környezet szemléltetésére, az alkalmazás lehetőségeinek és nehézségeinek bemutatására – saját tapasztalataimra építve – a szentesi kistérségről esettanulmányt készítettem.

III. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A. A kulturális örökség jelenségének a regionalizmus és a regionális tudomány összefüggéseiben történő elemzése.

1. Elhelyeztem a kulturális örökség jelenségét a regionalizmus összefüggéseiben. Fogalmát az élet és az anyagi világ általános alapjellemezőjére, a sokszínűségekre vezettem vissza. Felfogásomban a regionalizmus az egyidejűleg mennyiségi és minőségi tartalmakat hordozó sokszínűség társadalmi szinteken történő térbeli megjelenési formája (példa rá a térségi egyediség). A kulturális örökség jelensége is a sokszínűség leképeződése, emellett annak komplexitását és alternatíváinak végtelenségét szemlélteti. A regionális tudomány számára a kulturális összefüggéseken túl e tartalmában releváns. Erősíti interdiszciplináris jellegét, kapcsolódik a nemzetközi tudomány és szakpolitika új szemléleti és tartalmi irányaihoz.
2. A kulturális örökség szempontjából szakirodalmi feldolgozással elemeztem a térségi fejlődést és sikert. Következtetésem szerint egy térség sikerét az egy-oldalú gazdasági és jóléti szempontok helyett célszerűbb a fejlődés harmóniája szerint megítélni. Felfogásomban az a térség a sikeres, amely fejlődésében megőrzi a természet – társadalom – gazdaság egyensúlyát az adott térségben, és azokban a térségekben, amelyekre az bármilyen módon hatást gyakorol.

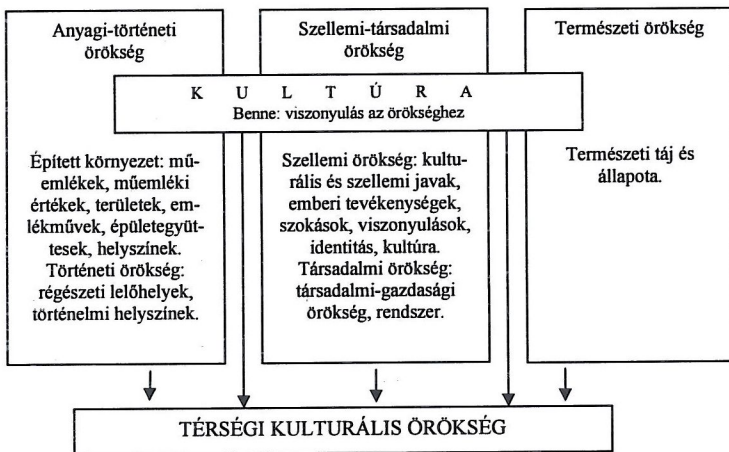
3. A kulturális örökség szempontjából a szakirodalom alapján áttekintettem a kulturális tényezők területi fejlődésben játszott szerepét. Ebben legfontosabbnak a következőket tartom: közösség, társadalmi kohézió, értékrend, erkölcsi normák, szemlélet, tudás, munkakultúra, hagyományok, élő kulturális örökség, identitás. E tényezők felfogásomban egyéni és közösségi szinten is relevánsak.
4. Példák bemutatásával a regionális folyamatokat és jelenségeket tág tér és idő összefüggésrendszerben helyeztem el. Ez rávilágít a fejlettség megítélésének ellentmondásaira és viszonylagosságára. Ennek alapján a regionális egyenlőtlenség természetes különbözőségként, a fejlődés vagy elmaradás pedig változásként jelenik meg; mindez felfogásomban az általános sokszínűség leképeződése térségi és társadalmi viszonylatban. Ennek megfelelően nemcsak mennyiségi, hanem természetes módon minőségi jellegű.

B. A kulturális örökség területfejlesztési szempontú értelmezése szemléleti és fogalmi megközelítésben, és szakági meghatározásokon keresztül.

1. Szakirodalmi feldolgozás és példák alapján áttekintettem a kulturális örökséghez kapcsolódó legfontosabb tényezőket: a kultúrát és földrajzi, közösségi kötődéseit, a kulturális sokszínűséget, az identitást. Felfogásomban ezek mind beépülnek a kulturális örökségbe, így az a múlthoz, illetve a legszélesebb értelemben vett (természeti, társadalmi, gazdasági) környezethez, tulajdonképpen a világhoz fűződő viszony hordozója és kifejezője. A kultúrát és a kulturális örökséget tartalmukban és minőségükben különböző, egymással részben átfedésben lévő jelenségeknek tartom. A kulturális örökség nem a kultúra öröksége, hanem olyan komplex örökség, amelyet döntően a kultúra tart össze, amely leginkább a kultúra felől ragadható meg.
2. Összegeztem a kulturális örökséghez kapcsolódó felfogásokat a kapcsolódó szakágak (műemlékvédelem, tájvédelem és táj kutatás, kulturális földrajz és gazdaságtan, örökségvédelem, örökségföldrajz, örökségtudomány) alapján. Ezzel mutattam be komplexitását és összefüggéseit. A térségi kutatások és a tudomány szempontjából álláspontom az, hogy a szaktudományi megközelítéseket célszerű közelíteni és integrálni. Olyan örökségkutatást képelek el, ami a tudomány egészébe épül bele.
3. Területfejlesztési szempontból meghatároztam a kulturális örökséget: egy térséghez folyton halmozódva hozzáadó kulturális, társadalmi és gazdasági jelenségek komplex együttese (1. ábra). Felfogásomban az örökség nemcsak értékek halmaza, hanem visszahúzó erő is lehet. Egy dinamikus alap, amelyen az adott térségben, közösségben lezajló minden – pozitív és negatív – folyamat lejátszódik, és amely folyamatosan változik. Az örökség egy térség/közösség múltjának, jelenének valamennyi elemét és következményét hordozza. Mindig egyedi: adott tájhoz, közösséghez mindig egyedi jegyekkel kötődik. Ezért benne térségenként jelentős különbségek vannak. Ez a különbözőség mindig minőségi, azaz másságot, különbözőséget jelent; ennek statisztikai jelzőszámokkal megragadható, objektív vetülete a társadalmi – gazdasági

fejlettség. A kulturális örökségnek ez a fajta minősége tehát nem elsősorban minősítő, hanem tartalmi jellegű. Vizsgálatát két tényező nehezíti: a dinamikus változás és az objektív mérés lehetetlensége, illetve a lehetséges vizsgálati szintek sokfélesége.

1. ábra: A kulturális örökség területfejlesztési szempontú megközelítése

4. Területfejlesztési szempontból definiáltam a kulturális örökség minőségét és állapotát. Abból indultam ki, hogy a kulturális örökség tartalmában pozitív és negatív elemekre bontható. A pozitív elemek az értékek, amelyek így egy térség belső erőforrásai. A negatív tartalmat az olyan gyengeségek és hiányok hordozzák, amelyek az erőforrások kihasználását gátolják, gyengítik. A kulturális örökség minőségét a pozitív és negatív tartalmú elemeinek viszonyaként határoztam meg. Feltételezésem szerint a regionális versenyképesség szempontjából ez azt jelenti, hogy akkor sikeres egy térség, ha kulturális örökségének pozitív elemei dominálnak, míg ha a negatív tényezők hatása erősebb, az fejlődésében elmaradáshoz, illetve zavarhoz, válsághoz vezet.
5. A kulturális örökség állapotát a pozitív és negatív tényezők által kialakult hatások eredőjeként értelmezem. Feltételezésem szerint amennyiben az örökség pozitív tartalmú elemei minőségükben jelentősek (azaz jelentős értékek) és hatóképességüket sem veszítették el (tehát élő, működőképes ez az erőforráscsoport), akkor a kulturális örökség élő, működő, hatóképes. Azok az örökségelemek, amelyek elveszítik hatóképességüket, megszűnnek, azok holt örökséggé válnak, s részei maradnak a kulturális örökségnek, de fejlesztési erőforrást már nem, vagy csak újratereztés után jelenthetnek. Ez alapján fogalmazom meg, hogy a kulturális örökség állapota és a térség fej-

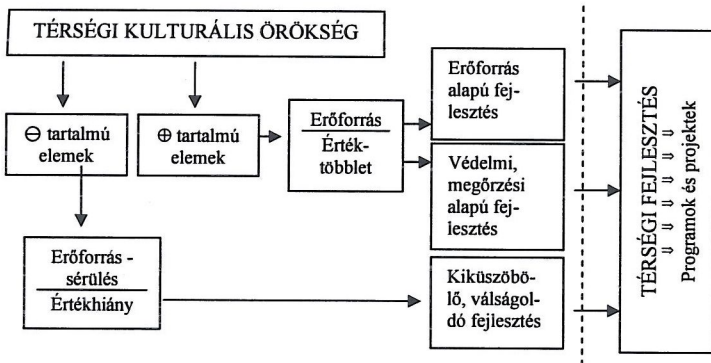
lődképessége között közvetlen összefüggés van. Tehát azok a térségek, amelyek kulturális öröksége élő és gazdag, sikeresebbek a társadalmi – gazdasági fejlődésben, mint azok, amelyek öröksége sérült vagy szegényebb. Másképpen fogalmazva: nincs társadalmi – gazdasági versenyképesség élő és gazdag kulturális örökség nélkül. Ezzel a kutatás alaphipotéziséhez jutottam el. Ezt szakirodalmi elemzéssel is alátámasztottam.

6. Elhelyeztem a kulturális örökséget a területfejlesztés viszonyrendszerében. Két szempontból fontos: egyrészt szellemi, kulturális vagy tárgyi – anyagi erőforrás, kulturális többlet, amely közvetlen vagy közvetett gazdasági tényező; amire a területfejlesztés projektszinten építközhet, illetve amely hatékonyságának egyik háttérfeltétele. A másik szempont a védelem, a megőrzés, amely a különböző szakpolitikák (műemlékvédelem, táj- és természetvédelem, kulturális javak védelme) keretében valósul meg. A területfejlesztés szerepe ezzel kapcsolatban ellentmondásos, mert egyrészt az örökségvédelemnek be kell épülnie a területfejlesztési politikába, másrészt a területfejlesztés irányultságában és projektjeiben ellenérdekelt is lehet az örökségvédelemmel. Mindez nem jelentheti azonban a fejlődés (modernizáció) és a megőrzés (tradíció), vagy a gazdaság – kultúra szembeállítását, illetve szétválasztását. A kulturális örökség szempontjából a területfejlesztés hatásai lehetnek pozitívak és/vagy negatívak, akár egymás mellett. Ezért az eleve szükséges hatásvizsgálatnál célszerű a társadalomra, a kultúrára, a kulturális örökségre gyakorolt hatások vizsgálata. Ez általánosan felveti az értékválasztást: milyen problémák megoldását tűzi ki célul, milyen elveket, módszereket, gyakorlatot követ a területi politika? Az örökség három szempontra világít rá: a komplex és integráló fejlesztésre; a fejlődés harmóniájára, egyensúlyára, vagyis az össztársadalmi eredményre, az „élhető és emberléptékű” térségre mint viszonyítási pontra; valamint a térségenként különböző beavatkozási politikára.
7. Kidolgoztam a kulturális örökség területfejlesztési viszonyrendszerének modelljét (2. ábra). Ebben a fejlesztések a kulturális örökség pozitív és negatív tartalmú elemei szerint határozhatók meg. Az örökség pozitív hatótényezői erőforrást jelentenek, és érték-többletet hordoznak, ezért ezeket fejleszteni és védeni kell – eszerint erőforrás alapú, illetve védelmi, megőrzési alapú fejlesztésről beszélhetünk. Az örökség negatív hatótényezői erőforráshiányként, sérülésként, értékhiányként jelentkeznek, amelyek oldására kiküszöbölő, válságoldó fejlesztések szükségesek.

2. ábra: A kulturális örökség területfejlesztési viszonyrendszere

Elméleti-elemzési háttér

Menedzsment

8. Felvázoltam a kulturális örökség területfejlesztési alkalmazásának mátrixát (3. ábra). Ebben a térségi fejlesztési projektek infrastrukturális – épített környezeti, társadalmi – közösségi, gazdasági, illetve táji – környezeti (vagy más) kategóriái egybevetethők a kulturális örökség területfejlesztési viszony-rendszerének modelljében vázolt kategóriákkal. E mátrix alkalmas a térségi fejlesztések kulturális örökségre gyakorolt hatásának, illetve fordítva, a kulturális örökség terület- és vidékfejlesztési programokat, projekteket meghatározó szerepének elemzésére.

3. ábra: A kulturális örökség területfejlesztési alkalmazásának mátrixa

	Infrastrukturális, épített környezeti fejlesztés	Társadalmi-közösségi fejlesztés	Gazdasági fejlesztés	Táji, környezeti fejlesztés
Erőforrás alapú fejlesztés				
Védelmi, megőrzési alapú fejlesztés	Komplex fejlesztés			
Kiküszöbölő, válságoldó fejlesztés				

C. A kulturális örökség területfejlesztési gyakorlatban való jelenlétének áttekintése, egy térségi példán keresztül a jelentőség és az alkalmazási lehetőségek bemutatása.

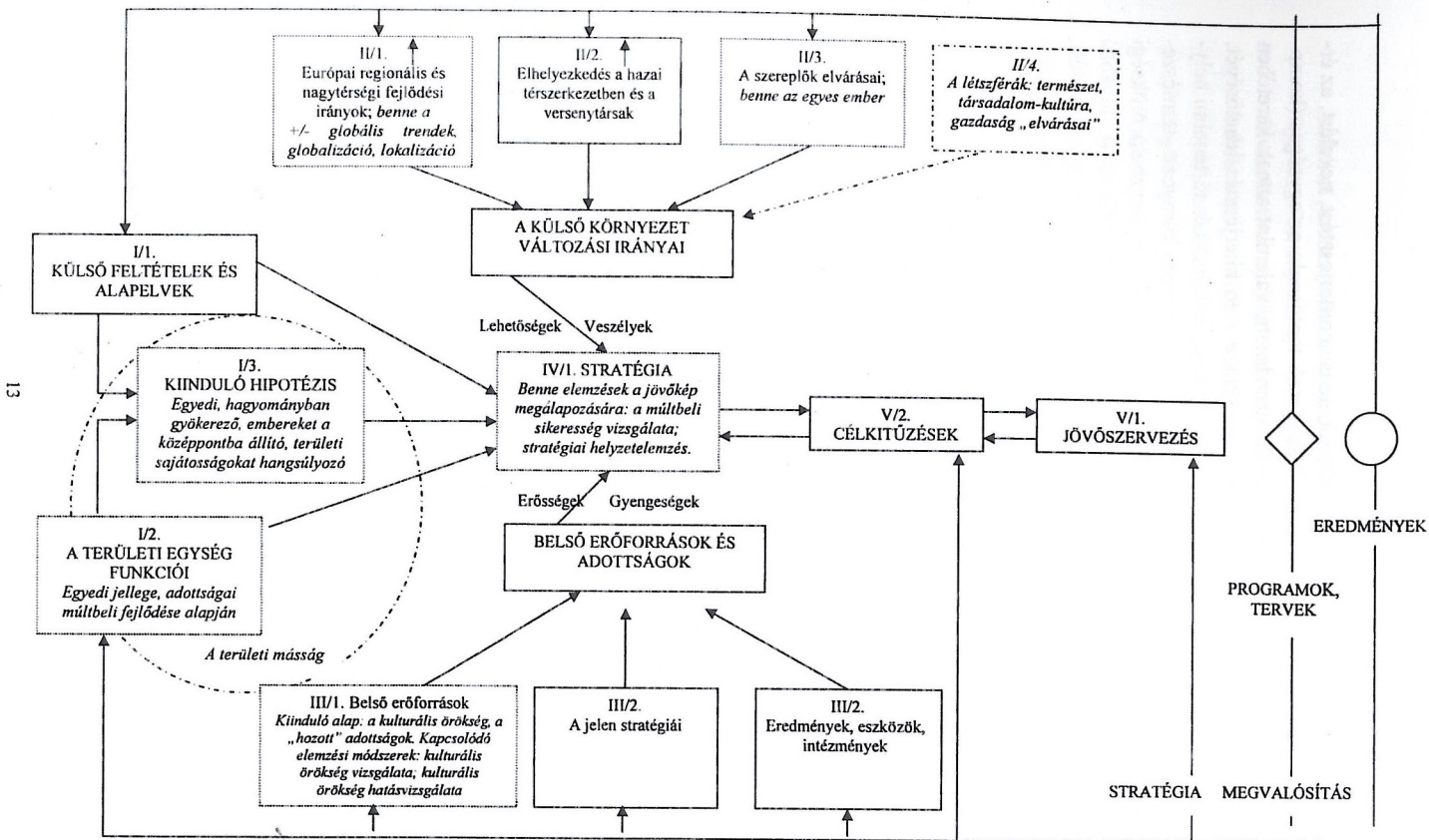
3. Áttekintettem a kulturális örökséghez területfejlesztési szempontból kapcsolódó jogszabályi és intézményi rendszert, program- és intézkedésszinten a kulturális örökséghez kötődő hazai terület- és vidékfejlesztési támogatáspolitikát, a legfontosabb Európai Unió, hazai és az Alföldre vonatkozó térségi területfejlesztési dokumentumokat abból a szempontból, hogy a kulturális örökséget hogyan tartalmazzák, összegeztem az ezzel kapcsolatos szakirodalmi felvetéseket. Az Európai Területfejlesztési Perspektívát (ESDP), a Nemzeti Fejlesztési Tervet és az Országos Területrendezési Tervet, illetve ennek tervezetét részletesen elemeztem. Mindez azt igazolja, hogy az örökség ma is része szakpolitikai, program- és támogatási szinten a területfejlesztésnek, illetve a területfejlesztés alrendszerei általános örökségvédelmi szempontból is relevánsak.
4. A szentesi kistérség példáján szemléltettem a kulturális örökség területfejlesztési összefüggéseit, az alkalmazási lehetőségeit. A következő témákat érintettem:
 - Kulturális örökség feltárása: alkalmazott szakértői módszerként, a szentesi kistérségi területfejlesztési koncepció példája alapján mutattam be a „kulturális örökség vizsgálatát”, amit egybevettem az örökség pozitív – negatív tényezőivel, s néhány számszerűsíthető örökségi elemmel. Értékeltem a Csongrád Megyei Befektetői Adattár adatlapjai alapján az önkormányzatok viszonyulását a települési kulturális örökséghez. Megállapításom, hogy az ilyen jellegű vizsgálat és feltárás az adottságok elemzésénél alapvető egy térségfejlesztési stratégiában. Ugyanakkor számos nehézség adódik: nehéz a számszerűsítés, mindig bizonyos rangsorolás, szelekció, egyszerűsítés szükséges, az örökség mindig szubjektív is: ki mit tart örökségnek, erőforrásnak.
 - Az örökség minőségének és állapotának vizsgálata: alkalmazott szakértői módszerként, a szentesi kistérségi területfejlesztési koncepció példáján mutattam be a „kulturális örökség hatásvizsgálatát”: az egyes örökség-elemek hogyan hatnak a jelenben. Ez a módszer az örökség állapotának vizsgálatában segíthet. Részben az előző, részben e módszer alapján elvégeztem a kulturális örökség minőségének és állapotának vizsgálatát, ami igazolta, hogy ezek a vizsgálatok a gyakorlatban alkalmazhatók. Nehézségek: a minőség megítélése legtöbbször szubjektív, mindig kíván viszonyítási pontot, ezért vagy eléggé általános vagy nagyon konkrét esetben lehet hatékony; az állapot megítélésekor pedig alig lehet objektív kijelentéseket tenni, hiszen minden viszonylagos.
 - A kulturális örökség szempontja a területfejlesztési stratégia kialakításában: a szentesi kistérségi területfejlesztési koncepció példáján mutattam be alkalmazott

szakértői módszerként a „múltbeli sikeresség vizsgálatát”, amely a térségi fejlődés sikertényezőinek és konfliktusforrásainak vizsgálatához, a jövőkép felvázolásához nyújthat segítséget (ha korábban sikeres volt a térség, melyek voltak ennek tényezői, mi az oka, hogy jelenleg nem sikeres?). A „stratégiai helyzetelemzést” a homokháti kistérség vidékfejlesztési stratégiai programja alapján mutattam be alkalmazott szakértői módszerként. Négy tényező közötti összefüggés feltárására alkalmas: adottságok, állapot, irányok, feltételek. A történelmi adottságok és a jelenlegi lehetőségek, irányok közötti kapcsolatot vizsgálva a helyzetértékelést és stratégiaalkotást teheti komplexebbé. Nehézsége, hogy a komplexitást hogyan tudja kezelni: lehet szubjektív, hiányos, a kis összefüggéseket nem tudja láttatni – igaz, továbbvihető szakterületi vagy más szűkítési alapon. A szentesi kistérségi területfejlesztési koncepció és az agrárstruktúra és vidékfejlesztési stratégiai program célrendszere alapján bemutattam, hogy a fejlesztési célok és feladatok hogyan kapcsolódnak a vizsgálatban feltárt örökségi elemekhez. Ezt egybevettem az örökségi területfejlesztési viszonyrendszerének modelljével, valamint beillesztettem az örökség területfejlesztési alkalmazásának mátrixába. Ez igazolta, hogy ezek az elemzések még programszinten is alkalmazhatók a gyakorlatban. E módszerek és néhány szemléleti elem (komplexitás, belső erőforrások – egyedi, helyi jelleg, kulturális tartalom) megjelölésével felvázoltam a kulturális örökség területfejlesztési stratégiákba építésének modelljét (4. ábra).

- A nagymágocsi helytörténeti gyűjtemény projektpéldáján egyrészt ezeket a szempontokat, másrészt a projektmenedzselési, szervezeti, finanszírozási kérdéseket szemléltettem. E példa igazolta, hogy egyrészt egy egyértelműen kulturális tartalmú fejlesztés is lehet a térségfejlesztés tárgya, másrészt egy fejlesztési projekt kutatásom szempontjai szerint elemezhető. Példázza, hogy az örökségi projektek komplex fejlesztést valósítanak meg, sok járulékos (környezeti, infrastrukturális, gazdasági) hatással, sok kapcsolódó lehetőséggel. Fontos többletük, hogy olyan (kulturális) intézményeket és eszközöket kapcsolnak a területfejlesztésbe, amelyeket a szakpolitika eddig nem volt képes hatékonyan mozgósítani. A kulturális örökség gyakorlati hasznosításának ez alapján két fontos érvényességi tere lehet: a gazdaságfejlesztés (kulturális turizmus, kulturális ipar, kézművesség, egyedi [táj]termékek előállítása, tudás- és kulturális háttér), és az életminőség megőrzése, javítása (identitás, kultúra, természeti és épített környezet). Az örökséghez kapcsolódó fejlesztések egyszerre társadalmi és gazdasági célúak – ez a területfejlesztési jelentőségük.
- 3. Áttekintettem a kulturális örökség hasznosításához a szakirodalomban javasolt cselekvési feladatokat. Ezek az ingatlan és anyagi jellegű örökségre, főként a műemlékvédelemre koncentrálnak. Kiemelik a szakmapolitikai irányítás biztosítását,

a gazdasági lehetőségek optimalizálását, az ismeretterjesztést, nevelést, az értékek tudatosítását. Ezen túl két lépést tartok fontosnak: az egységes (komplex) gondolkodást és kezelési szempontrendszert, valamint annak keretében további – örökségként jelentkező – területekre való kiterjesztés lehetőségét. Ezek: kulturális szféra (kulturális javak, értékek, kulturális és történelmi helyszínek); táj-, természet- és környezetvédelem (természeti környezet, természeti és épített környezet harmóniája); humán erőforrás értelmezhető örökségi elemei (identitás, kulturális szokások, hagyomány- és múlttudat); továbbá szemléletformálás, ezzel kapcsolatos szervezési, partnerségi, menedzselési, vállalkozási készségfejlesztés. A hasznosítási gyakorlat fejlesztése minden esetben három témakört érinthet: a jogszabályi háttér (összehangolás), az intézményi háttér (benne partnerség a központi, területi és helyi szereplők között), valamint a finanszírozási háttér fejlesztését; az integrált és komplex védelem és hasznosítás feltételeinek megteremtése céljából. A területfejlesztés szemszögéből még két fontos szempont fogalmazható meg. Az egyik az örökségvédelmi, -hasznosítási szempontok területfejlesztési programozásban (területi tervezés, szabályozási – finanszírozási szakpolitika) való hangsúlyos figyelembe vétele, ezáltal erőforrásaiknak és energiáiknak a térségi fejlesztésbe történő integrálása; a másik ennek ellenpárja: az örökségvédelemhez és -kezeléshez kapcsolódó szakági politikák nyitása a területfejlesztés felé.

4. ábra: A kulturális örökség szempontjainak és elemzési módszereinek beépítése területfejlesztési stratégiák kidolgozásának folyamatába

Forrás: saját szerkesztés Rechner 1998 p. 258 felhasználásával.

A szaggatott vonal a javasolt módosítás által érintett elemeket, szempontokat, a vonal-pont a javasolt új elemzési szempontokat, a dőlt betű a szemléleti és tartalmi beépítési lehetőségeit jelöli.

IV. A KUTATÁS GYAKORLATI JELENTŐSÉGE

A kutatás *tudományos jelentőségét* az adja, hogy a kulturális örökség új szempont a regionális tudományban, amely új, önálló kutatási irányzattá fejlődhet, szemléletben és módszertanban is új utakat kínál, hozzájárul e tudomány önálló diszciplínaként történő elismeréséhez. Egyrészt eddig kevésbé ismert tényezőket von elemzésbe, ezáltal az ismeretelméleti bázist szélesíti, másrészt e tényezők széleskörű elméleti és gyakorlati kapcsolódásai a regionális tudomány interdiszciplináris és integráló jellegét erősítik.

Ezen túl két gyakorlati szerepe lehet: a *területi tervezésben* és a szakági politikákban történő hasznosítás. A területi tervezésben új szemponttá, és annak kezelése miatt új módszertanná válhat, amely a belső adottságokra és erőforrásokra, illetve a közösségi részvételre építkező stratégiaalkotásban kaphat szerepet. Ez annyiból is lényeges, hogy a kulturális örökségvédelmi törvény előírja a fejlesztési tevékenység örökségre gyakorolt hatásának figyelembevételét a területi tervezésben (beleértve a terület- és településrendezést). A kutatás eredményei a területi stratégiák ilyen irányú megújításához járulhatnak hozzá.

A *szakági politika* szempontjából a kutatás az elkülönült szakági politikák területfejlesztési tevékenységbe integrálásának szempontját, ezzel a szakági integrációt, benne a területi politika integrációs szerepét veti fel. A térségi kulturális örökség figyelembevétele és kezelése a területfejlesztési politikában új területeket, szereplőket, kapcsolódási pontokat jelöl ki. Az ezzel kapcsolatos szakmapolitikai döntések (jogszabályi, intézményi, finanszírozási háttér, intézkedési területek) előkészítésében, megalapozásában segíthet.

Jelenleg úgy tűnik, hogy a kulturális örökségnek minden esélye megvan rá, hogy mint téma önálló diszciplínává váljon, de mindenesetre számos tudomány egyik önálló szempontjává. A szakpolitikákban és a társadalmi párbeszéd különböző szintjein – beleértve a politikát – is deklarálják fontosságát. Ez erősíti annak igényét, hogy a vele kapcsolatos – minden intézményesülés ellenére továbbra is fennálló – alapvető fogalmi, tartalmi, módszertani hiányosságokat kiküszöböljék. További feladatok ugyanis általánosan a fogalmi tisztázás, a kompetenciahatárok kijelölése, az interdiszciplinaritás és komplexitás elméleti – gyakorlati kezelése, valamint a mérési – értékelési módszertan és eszköztár kialakítása, továbbfejlesztése. Ehhez a regionális tudomány a maga szempontjából jelentős mértékben járulhat hozzá.

V. SZAKIRODALMI TEVÉKENYSÉG

A. A dolgozat témakörében megjelent publikációk

1. *Csongrád megye kistérségei.* Csongrád megye és hét kistérségének komplex leírása. Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány, 1998. p. 196.
2. *Komitat Csongrád.* – Czene Zs. (konzipert) 1999: *Handbuch der Investitionsmöglichkeiten in Komitat Csongrád.* Szeged, Progress Stiftung für Unterstützung von Unternehmen. pp. 29-104.
Conditions of Csongrád County. – Czene Zs. (ed.) 1999: *Investor's Guide of Csongrád County.* Szeged, Progress Enterprise Agency Foundation. pp. 29-104.
Csongrád megye adottságai. – Czene Zs. (szerk.) 1999: *Csongrád Megyei Befektetői Kézikönyv.* Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány. pp. 29-104.
3. *Agricultură în Judetul Mures. Condiții si posibilitate.* Asociația Agricultorilor Maghiari din România – Progress Înterprindere Dezvoltare Fundație. 2000. Szeged – Tirgu-Mures. p. 50.
Maros megye mezőgazdasága. Adottságok és lehetőségek. Romániai Magyar Gazdák Egyesülete – Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány. Marosvásárhely.
4. *A nap, a hold, a csillagok.* Gondolatok a területfejlesztés alapkérdéseiről. – *A falu.* 2001/1. pp. 79-84.
5. *Segítség! Valaki engem fejleszteni akar!* A szentesi kistérség fejlesztése. – *Falu Város Régió.* 2001/6. pp. 31-33.
6. *Kulturális örökség a szentesi kistérségben.* – *Falu Város Régió.* 2002/4. pp. 9-13.
7. *És hol vannak a híres belső erőforrások?* – *A falu.* 2002/2. pp. 55-60.
8. *A kulturális örökség területfejlesztési megközelítése.* – *Tér és Társadalom.* 2002/4. pp. 25-38.
9. *Pusztuló falvak – teremtő élet; kulturális örökség és regionális megújulás.* – Mezey C. (szerk.): *Évkönyv 2002.* Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Pécs, 2003. pp. 353-370.
10. *A horizont mögött.* A területi politika értékközvetítő szerepe. – *A falu.* 2003/1. pp. 37-43.

B. Egyéb szakmai publikációk

1. Czene Zs. (szerk.) 1999: *Csongrád Megyei Befektetői Kézikönyv*. Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány.
Czene Zs. (ed.) 1999: *Investor's Guide of Csongrád County*. Szeged, Progress Enterprise Agency Foundation.
Czene Zs. (konzipert) 1999: *Handbuch der Investitionsmöglichkeiten in Komitat Csongrád*. Szeged, Progress Stiftung für Unterstützung von Unternehmen.
2. *Magyarország: gazdasági és politikai környezet*. – Czene Zs. (szerk.) 1999: *Csongrád Megyei Befektetői Kézikönyv*. Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány. pp. 9-28.
Ungarn. – Czene Zs. (konzipert) 1999: *Handbuch der Investitionsmöglichkeiten in Komitat Csongrád*. Szeged, Progress Stiftung für Unterstützung von Unternehmen. pp. 9-28.
Hungary: economic and political background. – Czene Zs. (ed.) 1999: *Investor's Guide of Csongrád County*. Szeged, Progress Enterprise Agency Foundation. pp. 9-28.
3. Czene Zs. (szerk.) 2000: *Csongrád Megyei Befektetői Adattár*. Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány.
Czene Zs. (ed.) 2000: *Investor's Database for Csongrád County*. Szeged, Progress Enterprise Agency Foundation.
4. Czene Zs.–Horváthné Kővágó E. (szerk.) 2000: *Esély a tartalmas életre*. Konferencia kiadvány. Konferencia a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásáról. Szeged, Progress Vállalkozásfejlesztő Alapítvány.
5. *Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap és a Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz működésének elvei és gyakorlata*. Kézikönyv. Budapest, 2004. VÁTI Kht. Területfejlesztési Igazgatóság. – Megjelenés alatt.

C. Szakértői, tervezési munkák

Koordinátorként összeállított fejlesztési stratégiák, koncepciók:

1. *A Homokháti kistérség területfejlesztési koncepciója*. Mórahalom, 1998. Homokhát Eurointegráció Kht.
2. *Mórahalom és térsége idegenforgalmi programkínálata*. Mórahalom, 1999. Homokhát Eurointegráció Kht.
3. *A Homokháti kistérség vidékfejlesztési stratégiai programja*. Mórahalom, 1999. Homokháti Önkormányzatok Kistérségi Területfejlesztési Egyesülete.
4. *A Makói kistérség agrárstruktúra- és vidékfejlesztési stratégiai programja*. Makó, - 2000. Dél-Alföldi Agro-Bio Innovációs Centrum Kht.

5. *A Szentesi kistérség területfejlesztési koncepciója.* Szentés, 2001. Árpád Kistérségfejlesztő Önkormányzati Egyesület.
6. *Nagymágocs község jövőképe.* Nagymágocs Község Önkormányzata. Nagymágocs, 2001.

Szakértői tevékenység, munkaanyagok:

1. *A Makói kistérség agrárstruktúra- és vidékfejlesztési operatív programja.* Makó, 2000. Dél-Alföldi Agro-Bio Innovációs Centrum Kht. Programfelelős: Haskó P.–Weszely T.
2. *A Szentési kistérség agrárstruktúra- és vidékfejlesztési stratégiai és operatív programja.* Szentés, 2000. Árpád Kistérségfejlesztő Önkormányzati Egyesület. Programfelelős: Farkasné Mezei M.
3. *Csongrád megyei agrárstruktúra- és vidékfejlesztési stratégiai program.* Szeged, 2000. Dél-Alföldi Agro-Bio Innovációs Centrum Kht. Témavezető: Szűcs I.–Haskó P.
4. *Térségi agrárlogisztikai operatív program.* Mórahalom 2000. Mórahalmi Mórakert Beszerző és Szolgáltató Szövetkezet.
5. *Csongrád megyei agrár-környezetvédelmi program.* Szeged, 2002. Csongrád Megyei Agrárkamara. Témavezető: Haskó P.
6. *A Szentési kistérség turisztikai koncepciója.* Szentés, 2003. Árpád Kistérségfejlesztő Egyesület. Témavezető: Súlyós E.
7. *Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program.* Budapest, 2004. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. A VÁTI Kht. Országos Vidékfejlesztési Iroda részéről.
8. *Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garanciarészleg Intézkedéseire.* Budapest, 2004. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. A VÁTI Kht. Országos Vidékfejlesztési Iroda részéről.

D. Előadások

1. *Kistérségi fejlesztés Magyarországon. Magyar – francia – román Phare Demokrácia együttműködési program szakmai napja.* KIFESZ – EST – OVR. Pusztamérges, 1999.
2. *A vidékfejlesztési menedzserek munkájának bemutatása a szentési és a homokháti kistérség példáján keresztül. A területfejlesztési és vidékfejlesztési programok, valamint a közművelődés kapcsolódási pontjai közművelődési fórum.* Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ. Szeged, 2001.
3. *Holisztikus világgép, hagyományelmélet és regionalitás. „Új elméleti horizontok” könyvbemutató és konferencia.* Magyar Kultúra Alapítvány – Stratégiakutató Intézet – Tertia Kiadó. Budapest, 2004.

